

**РОЗБУДОВА ДЕРЖАВИ І ПРАВА:
ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА КОНСТИТУЦІЙНОЇ ПРАКТИКИ**

ЗАБОКРИЦЬКИЙ І. І.,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри конституційного
та міжнародного права
(Національний університет
«Львівська політехніка»)

УДК 340.115

**ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРДИСЦИПЛІНАРНОГО ПІДХОДУ
В СУЧАСНИХ ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ**

У статті проаналізовано основні методи сучасних правових досліджень загалом і використання інтердисциплінарного підходу зокрема. Зроблено висновок, що інтердисциплінарний підхід набуває ширшого використання та охоплює собою внутрішній (інтердисциплінарність у праві) та зовнішній (використання взаємозв'язків з іншими, окрім юридичної, науками) аспекти.

Ключові слова: методи правових досліджень, інтердисциплінарний підхід, інтердисциплінарність.

В статье проанализированы основные методы современных правовых исследований в целом и использования интердисциплинарного подхода в частности. Сделан вывод, что интердисциплинарный подход более широко используется и охватывает собой внутренний (интердисциплинарность в праве) и внешний (использование взаимосвязей с другими, кроме юридической, науками) аспекты.

Ключевые слова: методы правовых исследований, интердисциплинарный подход, интердисциплинарность.

The article analyzes the main methods of modern legal research in general, and the usage of interdisciplinary approach in particular. It is concluded that interdisciplinary approach is becoming increasingly widespread and encompasses internal (interdisciplinary in the law) and external (use of interactions with others, except for legal, fields of science) aspects.

Key words: methods of legal research, interdisciplinary approach, interdisciplinarity.

Постановка проблеми. Будь-які правові дослідження потребують використання відповідної методології. Питання методів правових досліджень доволі широко розглядається у правовій науці, однак сучасні дослідження все більше фокусуються на використанні інтердисциплінарного підходу.

Отже, **метою** цієї статті є використання інтердисциплінарного підходу в сучасних правових дослідженнях.

Виклад основного матеріалу. В юридичній науці вказується, що є такі типи правового дослідження:

– пояснювальний (пояснення права, наприклад, якщо розходяться історичні засади в порівняльному дослідженні);

- емпіричний (ідентифікація права; визначення оптимальних правових засобів для досягнення мети);
- герменевтичний (інтерпретація, аргументація);
- пошуковий (пошук нових шляхів у правових дослідженнях);
- логічний (послідовність, структурування концепцій, правил, принципів тощо);
- інструментальний (створення концепцій);
- оцінний (визначення, чи працюють норми на практиці, або чи вони відповідають бажаним моральним, політичним, економічним цілям) [1, с. V].

Зрозуміло, що в більшості досліджень будуть використовуватись наведені вище типи, оскільки вони взаємодоповнюють один одного та дають змогу скласти комплексне уявлення про певні правові явища як результат дослідження. Так, у разі будь-якого правового дослідження ми використовуватимемо загальнонаукові логічні методи пізнання, такі як аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія, абстрагування, конструювання гіпотез та правових моделей (моделювання). Ці методи притаманні не лише правовим дослідженням, але й науці загалом.

Отже, пропонуємо розглянути основні сучасні методи правового дослідження. Важливим є історико-правовий метод дослідження, за якого ми певні правові явища, доктрини, ідеї та концепції оцінюємо в історичному аспекті. Історія дає нам змогу поглянути на те, як змінювались певні явища в процесі еволюції (вже згадані нами питання рівності та ідея про те, що рівність в одному конкретному часовому проміжку не є такою самою, як і рівність в іншому, оскільки погляди на таку конституційно-правову категорію еволюціонували з часом [2]). У конституційному праві історичний метод дає нам змогу простежити еволюцію поглядів на конституціоналізм, від моменту зародження ідей про можливість обмеження державної влади, про права людини, демократію та інші категорії через їх розвиток у працях мислителів, філософів та науковців до конкретного втілення в тексти Конституцій (які теж пройшли свою еволюцію від класичних конституцій, що закріплювали лише державний механізм і невеликий обсяг прав до їх подальшої соціалізації). В історичному аспекті можна дослідити, як відбувався розвиток доктрини розподілу влад, починаючи від парламентів, що виступали протиположною свавільному правлінню за абсолютизму, і до активного розвитку судової гілки влади, що (за допомогою конституційного правосуддя) вже виступає як контрбаланс та механізм стримувань парламентів. Те саме можна сказати і про права людини, концепція «покоління прав людини» також демонструє важливість історичного дослідження. Історико-правовий метод дає нам змогу дослідити минуле у правовому регулюванні та отримати дані, за допомогою яких ми можемо не лише ширше подивитись на право, а й з'ясувати помилки, які були допущені (так, недоліки «радикального» правового позитивізму у вигляді нормативізму були яскраво продемонстровані прикладом нацистської Німеччини, отже, ми можемо бачити реальні ризики та загрози такого підходу до розуміння права).

Порівняльно-правовий метод також набуває все більшого поширення в правових дослідженнях. Більшість сучасних досліджень не обходяться без звернення до іноземного досвіду, це дає нам змогу проаналізувати як особливості правового регулювання певних проблем у інших державах, так і відмінності у правових системах. Все більших обертів набуває розвиток правової компаративістики загалом та порівняльного конституційного права зокрема.

Визнані конституціоналісти М. Розенфельд та А. Шайо вказують, що трапляються чотири основні способи використання порівняльного конституційного права. Перші два із них – це використання досягнень іноземного конституційного права під час творення права (по суті, законодавчої роботи та процеси розробки чи внесення змін до Конституцій), а також порівняльна конституційна інтерпретація. Це ті способи, що використовується «акторами»¹ або учасниками конституційної арени². Інші два способи, а саме опис права та оцінка

¹ Термін “actors” широко вживається в англомовній правовій термінології для позначення суб’єктів права або ж «учасників» (тут мається на увазі ті із них, що вчиняють активні дії); так, загальновизнаним, до прикладу, є термін *actors of international law*, який у нас традиційно перекладається як суб’єкти міжнародного права.

² Мається на увазі, що ці суб’єкти залучені безпосередньо до правотворення або ж застосування права.

участі «акторів», що мають справу з порівняльним конституційним правом застосовується насамперед науковцями в праві. Автори наводять приклади, що різні конституції, наприклад Канадська Хартія прав і свобод, вплинули на створення Конституцій у Південній Африці, Новій Зеландії, Гонг-Конгу та Ізраїлі. Те саме стосується конституційної інтерпретації. Автори вказують також на цікаве рішення ЄСЖ у справі *Nold* від 1974 р., де Суд вказав, що для того щоб забезпечити фундаментальні права регулювання на рівні ЄС, він має відштовхуватись від спільної конституційної традиції держав-членів. Окрім того, ЄСЖ не може «дозволити засобів, які є несумісними з фундаментальними правами, визнаними та гарантованими конституціями держав». Також науковці вказують на два основні погляди щодо можливості застосування компаративних методів у конституційному праві, оскільки одна група вчених вважає, що правові проблеми, що трапляються у суспільствах, є, по суті, схожими, а отже, їх вирішення є універсальними, а основні принципи конституційного права є однаковими по всьому світу, а отже, метою компаративного аналізу є визначення та огляд універсальних принципів і вирішення питання: як конкретна конституційна юриспруденція застосовується або може бути застосована до цих принципів³. Інша ж група вважає, що правові проблеми тісно пов'язані з конкретною історією і культурою, а отже, те, що підходить в одному конституційному контексті може не відповідати в іншому. Однак є і інші групи, до прикладу дехто вважає, що проблеми, з якими стикаються суспільства, є однаковими, але їх вирішення – різними [3, с. 9–12].

Як бачимо, конституційна компаративістика, справді, є доволі багатогранною. Вона може бути як більш теоретичною (застосованою в наукових дослідженнях), так і практичною, і реально використовуватись під час розробки нормативних актів або ж вирішення справ у судах, оскільки для конституційного будівництва надзвичайно важливо знати іноземний досвід вирішення певних питань, що може допомогти уникнути помилок. Разом із тим нам слід пам'ятати, що, оскільки право є соціальним регулятором, ми не маємо припускати такої помилки, як «механічне» перенесення правових механізмів з однієї системи на іншу, оскільки дія права залежить не лише від конструкції норм, але й правового менталітету, традицій, сили інших соціальних регуляторів, авторитету тих чи інших органів (так, органи конституційної юрисдикції з «більшим» авторитетом можуть приймати рішення, які матимуть значніший вплив на конституційну систему окремо взятої держави), балансу влад та багатьох інших факторів. Тому, беручи до увагу попередньо висловлені підходи щодо можливості застосування компаративних методів у конституційному праві, вважаємо саме третій найбільш доцільним та збалансованим, оскільки попри єдність багатьох проблем, з якими стикаються суспільства, підходи до їх вирішення часто відрізняються.

У зв'язку з цим М. Розенфельд правильно стверджує, що, з одного боку, конституції є глибоко вкорінені в національній свідомості і культурі, а тому порівняння видається ризикованим. З іншого боку, незважаючи на певні складнощі, останнім часом значно зросло застосування порівняльного методу творцями конституцій та органами конституційного правосуддя. Науковець стверджує, що навіть у США, які традиційно «опираються» іноземному конституційному впливу, звернення Верховного Суду США до зарубіжних джерел у таких спірних питаннях, як смертна кара чи права гомосексуалістів, розпалює запеклу дискусію між судьями і науковцями в конституційному праві. Як дуже влучно стверджує автор, є очевидні різниці між використанням порівняльного методу в конституційному правосудді і в науковому дослідженні. Використання на практиці є часто стратегічним, оскільки суддя може шукати легітимації шляхом звернення до усталеної протягом тривалого часу юриспруденції або для того, щоб стримати реакцію на контрверсійне рішення шляхом висвітлення його як такого, що відповідає широко усталеній іноземній доктрині. Науковець же натомість прагне дослідити, де і до якої міри схожі положення в різних конституціях створюють основу для плідного порівняння [4, с. 38–39].

---

³ Це є ще одним підтвердженням того, що роль судів загалом і конституційного правосуддя зокрема є надзвичайно важливою, оскільки саме суди застосовують норми і їх практика дає змогу зрозуміти реальний рівень втілення принципів конституціоналізму у кожній окремо взятій державі чи іншій системі, керованій правом (міжнародні, наднаціональні).

Як бачимо, компаративний метод має розглядатись у двох аспектах – не лише як метод дослідження в правовій науці, як він широко застосовується в багатьох працях не лише в конституційному, а й у більшості галузей права, але й як практичний метод застосування, особливо в конституційному правосудді, про що ми детальніше поговоримо пізніше в цій праці. Однак саме така єдність теоретичного і практичного аспекту свідчить про невіддільність теорії від практики, оскільки напрацювання першої не мають залишатись мертвим вантажем, а реально застосовуватись. Застосування ж компаративного методу в конституційному правосудді та будівництві може додати таким сферам правової діяльності науковості, таким чином підвищити їх фаховий рівень.

Ще одним важливим методом дослідження є системний метод. Навіть із самого поняття «система» ми розуміємо, що це є регулярно взаємозалежні або взаємодіючі групи елементів, що формують єдине ціле [5]; організована, цілеспрямована структура, що складається із взаємопов'язаних і взаємозалежних елементів (компонентів, сутностей, факторів, членів, його складових частин та ін.), ці елементи постійно впливають один на одного (прямо чи опосередковано), щоб підтримувати їх активність і існування системи для того, щоб досягти мети системи [6]. Таким чином, коли ми говоримо про систему, то слід розуміти, що основною ознакою виступає саме взаємопов'язаність їх елементів, той факт, що вони не існують окремо один від одного, а певною мірою взаємодіють і впливають, при цьому цей вплив досить значний для того, щоб говорити про такі їх зв'язки саме як про систему.

Коли ми говоримо про застосування системного методу в праві, то слід пам'ятати про два аспекти такого. По-перше, це вивчення права як системи. Традиційно право розглядається в тому числі як система правових норм, а отже, це свідчить про те, що норми права перебувають у тісному взаємозв'язку між собою. Це означає, що під час досліджень у рамках будь-якої галузі права ми не можемо «замикатися» виключно на одній із них. Взаємозв'язки між правовими галузями дуже тісні, і дуже яскраво це проявляється саме в конституційному праві, що визначає основу правової системи держави та закріплює базові засади інших галузей – у нормах конституційного права визначаються основи цивільного, кримінального, трудового права та інших. Окрім того, дуже часто конституційні положення захищаються шляхом встановлення адміністративної та кримінальної відповідальності. Тому системність взаємозв'язків у рамках національної правової системи між конституційним правом та іншими галузями не викликає сумніву. Однак вона проявляється також і в рамках взаємодії з іншими типами правових систем як наднаціональними (що проявляється в активному розвитку наднаціонального конституційного права Європейського Союзу), так і міжнародним правом. Приклад конституційного права ЄС показує нам, що традиційні більш-менш чіткі відмінності між галузями права стираються, оскільки в його рамках ми бачимо, по суті, поєднання традиційного конституційно-правового методу регулювання, що реалізовується на основі міжнародно-правових інструментів, де установчі договори ЄС, будучи формально міжнародними договорами, виконують конституційну функцію. По-друге, досліджуючи проблеми конституціоналізму, ми акцентуємо нашу увагу на ньому як доктрині обмеження влади, яка дає змогу найбільш оптимально забезпечити функціонування певної соціальної системи (зазвичай мається на увазі держава; однак сучасні тенденції вказують, що ці принципи не є «замкненими» суто на державі, і успішно реалізуються в тому числі в рамках Європейського Союзу; окрім того, вважаємо, що одним із недоліків міжнародного права як правової системи є саме недостатня його конституціоналізація). Як ми вже зазначали раніше, розглядаючи конституціоналізм як доктрину обмеження влади, слід пам'ятати не лише про нормативний його складник, а й про інституційний, оскільки будь-яке суспільство тією чи іншою мірою інституціоналізується, і саме від ефективності такого та відповідності інститутів нормативному регулюванню, а також певним принципам, і залежить те, чи ми можемо говорити про реальне, а не формальне існування конституціоналізму. І це є другий аспект застосування системного методу – шляхом дослідження не права як такого, а соціальної системи, що має регулюватись правом: будь-то держава чи наднаціональне утворення.

Окрім того, термін «конституція» є не лише виключно юридичним. Як вказується, походження слова (терміна) «конституція» пов'язують з латинським “constitutio”, що в пере-

кладі українською мовою буквально означає «устрій, встановлення». Як правило, це слово як окремий науковий термін нині має широке застосування у двох напрямках: 1) у фізіології та зоології; 2) у правознавстві. У першому випадку під конституцією розуміють будову, фізіологічні й анатомічні особливості організму; в другому – Основний Закон держави, програмний документ політико-правового характеру, акти римських імператорів [7]. Тут ми теж бачимо прояв системного методу: коли ми говоримо про конституцію в першому його значенні і маємо на увазі, наприклад, будову людини, то очевидним є той факт, що організм людини є певною системою взаємопов'язаних між собою елементів. Незважаючи на те, що конституційно-правовий метод найбільш органічно проявляється саме в державно-правових відносинах, його застосування можна помітити і на інших прикладах. Так, формування акціонерних товариств на основі статуту, правила щодо контролю над ними, голосування, права міноритаріїв та інші є прикладом побудови певної системи (у цьому разі акціонерного товариства) із застосуванням конституційно-правового підходу. Те саме проявляється і в багатьох громадських організаціях, політичних партіях, що діють на основі статуту (який виконує де-факто конституційну функцію щодо такої організації та партії), передбачають належні права учасників, демократичні процедури та можливість захисту своїх прав у судовому порядку. Це є своєрідним прикладом конституціоналізації інших, ніж державні, систем. Також можна відзначити застосування такого традиційного конституційного-правового прийому, як закріплення недопустимості перебування на посаді більш ніж певну кількість строків (зазвичай така норма в конституційному праві встановлюється щодо недопустимості перебування на посаді глави держави), що забезпечує можливість змінності влади, оскільки якщо певні особи перебувають тривалий час при владі без їх заміни, то така влада схильна до самоконсервації та певних зловживань. Такий прийом був застосований у новому Законі про вищу освіту, де у ст. 35, 40 передбачено, що декан, директор, завідувач кафедри, керівники студентського самоврядування не можуть перебувати більш ніж два строки поспіль [8]. Такий підхід часто застосовується і в приватному бізнесі, де керівники (застосовуючи формальні або неформальні засоби) так само не перебувають на своїй посаді значну тривалість часу, оскільки вважається, що особа, яка занадто довго перебуває на певній посаді може бути не лише схильна до зловживання, але таке перебування гальмує розвиток організації, оскільки ця особа не може дати вже нових імпульсів для такого, а змінюваність керівництва дає змогу забезпечити плюралізм поглядів, альтернативні підходи та запобігає консервації. Тому спостереження за іншими соціальними системами, ніж держава, дає нам змогу більш глибоко і з інших сторін подивитись на певні проблеми, що може бути корисним для вдосконалення конституційно-правової науки.

Застосовується також і соціолого-правовий метод. За допомогою такого методу можна проводити соціологічні дослідження, що можуть бути корисними для того, аби дослідити сприйняття суспільством тих чи інших ідей. Цей метод широко застосовується в різноманітних конституційно-правових дослідженнях⁴, де опитування населення або окремих його категорій може показати, наприклад, наскільки сильною є довіра до певних владних інституцій, як населення сприймає ті чи інші норми. Зрештою, навіть якщо говорити про таку конституційну категорію, як легітимність, то вона, як стверджує В.Б. Ковальчук, є «однією з фундаментальних властивостей публічної влади у правовій демократичній державі, що проявляється у визнанні більшістю громадян порядку конституювання та функціонування чинної влади законним, справедливим та доцільним, що має своїм результатом готовність громадян діяти відповідно до встановлених державою норм та приписів» [10, с. 346]. А тому нам важливо встановити зв'язок між владою та джерелом влади, яким загальноновизнано є народ, і одним із способів дослідження наявності такого взаємозв'язку є саме соціологічні

---

⁴ Так, в одній із попередніх наших робіт [9, с. 186–188, 230] ми проводили опитування практикуючих юристів щодо того, як часто вони застосовують Європейську Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. та практику ЄСПЛ у своїй практичній діяльності, а також наскільки ефективною вони вважають конвенційну систему захисту прав людини.

методи. За їх допомогою проводяться опитування в різних сферах, наприклад⁵: опитування щодо конституційних змін щодо правосуддя, оцінка населенням України якості надання адміністративних послуг, ставлення українців до політичних партій і джерел їх фінансування, реформи в Україні: громадська думка населення, судова реформа: опитування громадської думки, суддів, експертів. Як бачимо, дослідження проводяться із широкого кола проблем, що зачіпають різні правові аспекти «в дії». Окрім того, опитування можуть проводитись як серед населення, так і серед експертів, різних професійних кіл (практикуючих юристів, представників судової влади, органів державної влади та місцевого самоврядування та інших), відповідно до сформульованої мети дослідження. Окрім того, навіть застосування такої форми народовладдя, як референдум, є нічим іншим як соціолого-правовим методом на практиці, проте з юридичними наслідками (строго імперативними або ж консультативними). Рішення, що прийняті на референдумі, традиційно вважаються більш легітимними, оскільки вони дають змогу встановити прямий зв'язок між рішенням і необхідністю його прийняття, попри значну критику референтної демократії та її недосконалість.

Також потрібно наголосити на тому, що правова наука не має бути замкнута сама в собі, а тому все більшого поширення набуває *інтердисциплінарність*. Її слід розглядати в двох аспектах, перш за все як уже згадуваний нами спосіб використання системного методу, коли ми розглядаємо конституційне право як елемент правової системи (причому не лише зв'язки в рамках національних правових систем, але також і такі з міжнародним правом та наднаціональними правовими системами). Другий ж полягає у використанні у разі правових досліджень досягнень інших галузей науки.

Так, тісний зв'язок є у права з психологією. Є навіть окрема галузь – юридична психологія, яка, як стверджує Д.О. Александров, є самостійною галуззю знань, що перебуває на межі психології та юриспруденції. Вона вивчає психологічні явища, пов'язані з правом, його виникненням і застосуванням у цілісній системі «людина-суспільство-право». У центрі її уваги – психологічні аспекти свідомості, особистості та поведінки у сфері права, оскільки саме право – результат людської діяльності, звернений, передусім, до особистості [12]. Разом із тим на вітчизняних теренах наукові та навчальні видання з юридичної психології в основному зводяться до кримінологічних та криміналістичних аспектів. Так, у підручнику вищезгаданого Д.О. Александрова розглядаються такі питання, як психологія особистості злочинця, психологічні особливості злочинних груп, психологічна характеристика екстремальних ситуацій у правоохоронній діяльності, психологія слідчої діяльності, пенітенціарна психологія [12]. У підручнику за авторством В.О. Коновалової та В.Ю. Шепітько розглядаються в основному теж схожі питання: психологічна характеристика процесуальної діяльності, види слідчої (судової) діяльності, психологія слідчої діяльності, кримінальна психологія (злочинної діяльності та особи злочинця), пенітенціарна психологія [13]. Разом із тим вважаємо, що певні психологічні аспекти мають враховуватись і враховуються у сфері права, що не пов'язана зі слідчо-судовою діяльністю. Так, враховуючи, що конституціоналізм є доктриною обмеження влади, вже сама необхідність обмеження такої впливає із того факту, що необмежена влада схильна до проявів зловживань, насамперед враховуючи психологічні особливості людини. Іншим прикладом може бути правовий менталітет: коли ми говоримо про моделі організації влади в тому чи іншому суспільстві, то значною мірою вони визначаються тим, який саме менталітет народу в ньому і саме тому зумовлюються відмінності між класичним ліберальним підходом у США і більш етатистськими варіантами, до прикладу, у Франції. Як вказує О.М. Бориславська, «ідеологічні та доктринальні основи конституціоналізму мають універсальний характер, натомість конституційна система правління є явищем національним. Кожній державі притаманний власний конституційний механізм владарювання, що охоплює своєрідний набір елементів, таких як жорсткий чи гнучкий розподіл влади, парламентаризм чи президенціалізм, федералізм чи унітаризм, референдум як активна чи пасивна форма народовладдя і прийняття рішень тощо. Такий

⁵ Дослідження із сайту фонду «Демократичні ініціативи» [11].

набір елементів не є випадковим, він має бути збалансованим та забезпечувати функціонування відповідної системи відповідно до вказаних засад, враховуючи національно-культурні та ментальні особливості кожного народу» [14, с. 250]. Саме тому, як ми вже згадували раніше [15], системи організації влади в Україні тяжіють до президентських моделей (незважаючи на запровадження в Україні змішаної республіки) в основному через особливості менталітету, прояви патерналізму та пошуку одноособового центру «міцної влади», натомість парламентаризм перебуває в тіні і його традиції лише починають зароджуватись. Тому вважаємо, що як психологічні особливості впливають на право, так і навпаки, право може впливати на психологічні особливості⁶. Прояви цього можна спостерігати і на прикладі ЄС, де неприйняття Конституції для Європи, що було заблоковано на референдумах у Нідерландах та Франції, проявляється значною мірою з міцними національними традиціями в цих державах та неготовністю психологічно сприйняти термін «Конституція» для позначення основоположного акта наднаціонального утворення, оскільки він традиційно асоціюється з державою. Іншим аспектом є питання рівня соціалізації конституцій: чим більше населення схильне до патерналізму, тим більш ймовірно, що в Конституції будуть закріплені значні соціально-економічні права, хоча вони можуть і не виконуватись на практиці.

Також слід зазначити, що в сучасній економіці є теорія (пов'язана з психологією, що її розробляли Д. Канеман та А. Тверські), яка вказує, що раціональність, закладена в основу економічних теорій, так і залишається кабінетно-навчальною. Живі люди емоційні та ірраціональні. А тому сучасним трендом є поведінкова економіка [16, с. 35]. Погоджуємось з цим твердженням, той факт, що сучасні психологічні дослідження активно використовуються в економіці (яка тісно пов'язана з психологічними особливостями людини), наштовхує на думку, що вони мають усе більше використовуватись і в праві. Так, повертаючись до питання референдної демократії як форми безпосереднього народовладдя: чи можна бути впевненим, що рішення, які приймаються більшістю голосів, є раціональними та виваженими, а не прийняті під впливом емоцій та зовнішніх факторів? Прикладом може виступати той самий референдум, що був проведений 6 квітня 2016 р. у Нідерландах щодо затвердження Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [17].

Іншим аспектом є взаємозв'язок конституційного права та економіки, що охоплюється таким напрямом досліджень, як конституційна економіка. Як зазначається, конституційна економіка – це сфера досліджень, пов'язана з проблемами впливу конституційних норм, інституційних процедур та прийняття урядових рішень на економіку [18]. Також вказується, що конституційна економіка – науковий напрям, що вивчає принципи оптимального поєднання економічної доцільності з досягнутим рівнем конституційного розвитку, який відображений у нормах конституційного права, що регламентують економічну і політичну діяльність у державі. Це не лише економічний погляд на конституційне право чи конституційно-правовий погляд на економіку, але й спроба об'єднати економічне і правове дослідження суспільних процесів, яке дає змогу уникнути однобокості. У зв'язку з цим першорядне значення тут має аналіз Конституції з точки зору регулювання нею економічних відносин [19: цитата за 20].

На думку Р. Познера, якщо задуматись про те, як економіка може бути використана для того, щоб вивчати Конституцію, то можна виділити такі питання (серед інших): економічна теорія конституціоналізму; економічний ефект окремих конституційних доктрин; інтерпретація конституційних норм або доктрин, що може мати певну економічну логіку (наприклад, свобода слова як гарантія вільного ринку); пропозиції зміни конституційного права для того, щоб пристосувати його для захисту вільного ринку; взаємозв'язок (якщо такий є) між Конституцією та економічним зростанням США; міра, до якої судді можуть застосовувати економічний аналіз у разі конституційної інтерпретації [21, с. 5]. Як далі вка-

---

⁶ На нашу думку, до прикладу, запровадження чисто парламентської форми правління в Україні було б значним поштовхом не лише для розвитку парламентаризму як такого, але і для зміни особливостей менталітету. Проте така проблематика не входить до предмета нашого дослідження, а тому використовуємо цей приклад лише як ілюстрацію застосування психології та її взаємозв'язку з правом.

зує автор, «економічний розвиток буде полегшений, якщо влада захищає власність і право на договір через систему неупереджених судів... такий захист економічних свобод заохочує тяжку роботу і інвестиції в майбутнє» [21, с. 28]. Також автор наголошує на значному впливі федералізму на економічний розвиток США [21, с. 30–31], що вказує на вплив децентралізованості та субсидіарності на економічний розвиток – децентралізація допомагає розвивати економіку на місцях, а отже, занадто централізовані держави мають розглядати децентралізацію не лише в рамках суто правової реформи, але й в контексті її впливу на економічне зростання. Отже, враховуючи, що право є лише одним із елементів соціальної системи, важливо також розглядати його і в контексті взаємозв'язків з економікою, а тому використання напряму конституційної економіки в дослідженнях є ще однією сучасною тенденцією.

Є також взаємозв'язок права і математики (хоча і з економічним ухилом), що можна прослідкувати на прикладі теорії ігор [22].

Висновки. Отже, на нашу думку, в сучасних правових дослідженнях слід використовувати інтердисциплінарний підхід. При цьому останній має охоплювати внутрішній (інтердисциплінарність у праві: дослідження права в рамках як національної правової системи (з іншими галузями національного права), так і взаємозв'язки з міжнародним та наднаціональним правом) та зовнішній аспект (використання у правових дослідженнях досягнень інших наук, зокрема політології, економіки, психології, теорії ігор та ін.). Така методологія дасть змогу найбільш повноцінно та всебічно дослідити право як елемент соціальної системи.

Список використаних джерел:

1. Methodologies of Legal Research. Which Kind of Method for What Kind of Discipline? / edited by Mark Van Hoecke. HART Publishing, 2011, pp. 310. URL: [http://www.ius.bg.ac.rs/prof/Materijali/jovmio/DS_PrimeriMetodoloskihPristupa/van%20Hoecke%20\(ed.\),%20Methodologies%20of%20legal%20research%20_%20which%20kind%20of%20method%20for%20what%20kind%20of%20discipline.pdf](http://www.ius.bg.ac.rs/prof/Materijali/jovmio/DS_PrimeriMetodoloskihPristupa/van%20Hoecke%20(ed.),%20Methodologies%20of%20legal%20research%20_%20which%20kind%20of%20method%20for%20what%20kind%20of%20discipline.pdf).
2. Забокрицький І.І. Рівність, гідність та пропорційність як принципи прав людини. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. № 865. 2017. С. 521–530
3. Introduction, Rosenfeld M. and Sajó A. (2012). The Oxford handbook of comparative constitutional law. Oxford, U.K. : Oxford University Press, pp.1–21.
4. Rosenfeld M. Comparative Constitutional Law: a Contested Domain. *Comparative Constitutional Analysis in United States Adjudication and Scholarship*. (2012). The Oxford handbook of comparative constitutional law. Oxford, U.K. : Oxford University Press, pp. 38–53.
5. System definition. Merriam-Webster. URL: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/system> retrieved 21-04-2016.
6. What is a System? BusinessDictionary.Com. URL: <http://www.businessdictionary.com/definition/system.html> retrieved 21-04-2016
7. Стецюк П.Б. Основи теорії конституції та конституціоналізму. Частина перша : посібник для студентів. Львів : Астролябія, 2004. 232 с. URL: <http://www.lawyer.org.ua/?i=195>.
8. Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print1457515356043041>.
9. Забокрицький І.І. Конституціоналізація джерел міжнародного права: національні та наднаціональні аспекти : монографія. Львів : Ліга-прес, 2015. 232 с.
10. Ковальчук В.Б. Легітимність державної влади в правовій теорії та державно-правовій практиці : монографія. Київ : Логос, 2011. 392 с. Бібліогр.: С. 354–387.
11. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. URL: <http://dif.org.ua/ua/polls/>.
12. Александров Д.О. Юридична психологія : підручник. URL: <http://westudents.com.ua/knigi/540-yuridichna-psihologiya-aleksandrov-do.html>.
13. Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія : підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2008. 240 с.

14. Бориславська О.М. Сутність конституціоналізму: конституціоналізм як ідеологія, доктрина та практика обмеженого правління. *Вісник Львівського університету. Серія «Юридична»*, 2015. Випуск 61, с. 247–256.

15. Забокрицький І.І. Поділ влади як елемент сучасного конституціоналізму: український та зарубіжний досвід у контексті моделей організації влади. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридична»*. № 837. 2016. С. 122–130 (УМ. ДРУК. АРК. 0.92).

16. Геращенко А.Д. Экономика XXI: страны, предприятия, человека / худож.-оформитель В.Н. Карасик. Харьков : Фолио, 2015. 286 с.

17. Забокрицький І.І. Референдум у Нідерландах, що відбувся 6 квітня 2016 року, як ілюстрація недоліків референтної демократії. *Захист прав і свобод людини і громадянина в умовах формування правової держави* : збірник тез V Всеукраїнської науково-практичної конференції (Львів, 30 травня 2016 р.). Львів: ННПП НУ «Львівська політехніка», 2016 р. С. 59–61.

18. Constitutional Economics (CE). URL: <http://constitutionaleconomics.org/index.html> retrieved 25-04-2016

19. Баренбойм П.Д. Конституционная экономика : учебник для юридических и экономических вузов / П.Д. Баренбойм, Г.А. Гаджиев, В.И. Лафитский, В.А. Мау. Москва : ЗАО «Юстицинформ», 2006. 528 с.

20. Конституційна економіка. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0_%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0

21. Richard A. Posner. “The Constitution as an Economic Document”, 56 *George Washington Law Review* 4 (1987).

22. Забокрицький І.І. Використання теорії ігор у конституційно-правових дослідженнях. *Теорія і практика конституціоналізму : український та зарубіжний досвід* : матеріали учасників третьої науково-практичної конференції (Львів, 19 травня 2017 року). Львів : ННПП НУ «Львівська політехніка», 2017. С. 66–69.

